

الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پیشرفت پایدار (از دیدگاه مقام معظم رهبری)^۱

سید محمدرضا مصطفوی نیا^۱، نجف لک زایی^۲، مسعود مطلبی^۳

۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی (جامعه‌شناسی سیاسی) دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mostafavy@yahoo.com

۲ استاد تمام گروه علوم سیاسی دانشگاه باقر العلوم (ع)، قم، ایران، (نویسنده مسئول). lakzaee@bou.ac.ir

۳ استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Mmtp2006@yahoo.com

چکیده

پیشرفت پایدار در جمهوری اسلامی ایران در تمام عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیاز به الزاماتی دارد، در این میان، سخنان مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در اجتماعات مختلف و بیان ضوابط و راه حل‌ها، نقشه راهی برای عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای دستیابی به هدف و یافتن الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پیشرفت پایدار و عرصه‌های مختلف می‌باشد، در این مقاله به دنبال پاسخ به این سوال هستیم که، «الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پیشرفت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) چیست؟» در این بین سخنان ایشان در جمع مسئولان سیاست خارجی و ارائه ضوابط شش‌گانه «توانایی تبیین اقتناع‌کننده منطوق رویکردهای کشور در مسائل مختلف»، «حضور اثرگذار و جهت‌بخش در پدیده‌ها، حوادث و جریان‌های مختلف سیاسی - اقتصادی جهان»، «رفع و کاهش سیاست‌ها و تصمیمات تهدیدآمیز علیه جمهوری اسلامی ایران»، «تضعیف کانون‌های خطرآفرین»، «تقویت دولت‌ها و مجموعه‌های متحد و همراه با جمهوری اسلامی ایران و توسعه عمق راهبردی کشور» و «قدرت تشخیص لایه‌های پنهان در تصمیمات و اقدامات منطقه‌ای و جهانی»، برای سیاست خارجی موفق و کارآمد، مارا برآن داشت تا این ضوابط را در قالب الزامات سیاست خارجی کارآمد برای پیشرفت پایدار در جمهوری اسلامی ایران به روش کتابخانه‌ای - تحلیلی مورد تبیین قرار دهیم، از طرفی این ضوابط باید توسط دیپلمات‌های با ایمان و قابل اعتماد و متخصص پیگیری شود تا منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به طور کامل تأمین گردد.

واژگان کلیدی: الزامات، پیشرفت پایدار، سیاست خارجی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

۱- مقدمه

توسعه و پیشرفت به معنای رشد روزافزون در عرصه‌های گوناگون علمی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و همچنین ساختار اجتماعی و سبک زندگی در هر جامعه‌ای است که می‌تواند شکوفایی، قدرت و ثروت را به همراه داشته باشد، الگوی توسعه و پیشرفت کشورهای غربی به دلیل داشتن یک نظم ساختاری مشخص، موفق به ایجاد زندگی برتر شهری و رفاه برای مردم شده است، اما در طرف مقابل مدرنیته غربی منجر به سقوط و انحطاط روزافزون اخلاقی بشر شده است. موفقیت الگوی غربی توسعه در جمهوری اسلامی ایران همواره مورد تردید بوده است؛ زیرا اندیشه غربی در حل بسیاری از معضلات و بحران‌های اخلاقی ناتوان بوده است. بدین ترتیب با گذشت چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی و گذر از بحران‌های سخت، و با رشد علمی و فرهنگی جامعه از جهات مختلف، شرایط برای تدوین یک الگوی جامع توسعه و پیشرفت مبتنی بر اندیشه دینی فراهم آمده است. مقام معظم رهبری با توجه به اندیشه‌های امام خمینی و تجارب مهم قبلی و توجه به پیشرفت‌های علمی به وجود آمده در کشور، ضرورت تدوین یک الگوی پیشرفت پایدار را مطرح نموده‌اند. بی‌شک، پیشرفت آن هم از نوع پایدار، الزاماتی را در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد، و از آنجا که در شکل‌دهی به پیشرفت پایدار سیاست خارجی نقش بسزائی دارد. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد است الزامات سیاست خارجی را در پیشرفت پایدار جمهوری اسلامی ایران مورد بحث قرار دهد. براساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی، یکی از وظایف مهم مقام معظم رهبری، تعیین سیاست‌های کلی نظام است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران). طبیعتاً این سیاست‌ها را در ابعاد مختلف داخلی و خارجی می‌توان مورد بازخوانی و مطالبه قرار داد، که یکی از این مصادیق، سخنان مقام معظم رهبری، در دیدار سفیران، نمایندگان و مسئولان وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران است که در راستای بازتنظیم سیاست‌های کلی و مطالبه ایشان از دستگاه سیاست خارجی در چارچوب الزامات سیاست خارجی پیشرفت پایدار قابل بررسی است. رهبر

معظم انقلاب در دیدار با مسئولان دستگاه سیاست خارجی فرمودند: «سیاست خارجی خوب و موفق حتماً موجب بهبود وضع کشور می‌شود و در مقابل، اختلال و اشکال در سیاست خارجی باعث بروز مشکل در وضع عمومی کشور خواهد شد» (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۲/۳۰). ایشان با تأکید بر اهمیت سیاست خارجی و پیشبرد اهداف کشور در عرصه بین‌الملل، آن را یکی از راه‌های بهبود وضعیت کشور دانسته و به تبیین مطالبه خود از نمایندگان سیاسی کشور و دستگاه دیپلماسی در عرصه بین‌المللی پرداختند. در پژوهش حاضر مطالبات رهبری و بازتنظیم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به عنوان الزامات سیاست خارجی پیشرفت پایدار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- چهارچوب نظری

در این جهان انسان‌ها همواره به یکدیگر نیازمند هستند و در واقع به تنهایی نمی‌توانند احتیاجات خود را برآورده سازند. بنابراین، چاره‌ای ندارند جز اینکه با هم‌نوعان خود همزیستی مسالمت‌آمیز داشته باشند. همین امر باعث شکل‌گیری اجتماعات انسانی و مدنیت می‌شود. امام خمینی در کتاب «شرح حدیث عقل و جهل» دو فطرت محجوبه و فطرت مخموره انسان را از یکدیگر تفکیک می‌کند. فطرت محجوبه (طبیعت انسان) به رفع احتیاجات روزمره، سلطه‌گری، قدرت‌طلبی و استیلاجویی بر دیگران گرایش دارد و فطرت مخموره (حقیقت انسان) به کمال‌خواهی، هدایت‌پذیری و توحیدگرایی گرایش دارد. همین امر نیز باعث می‌شود تا انسان‌ها برای

ارضاء گرایش‌ها و تمایلات خود، اجتماعات انسانی را به وجود آورند (امام خمینی، ۱۳۸۸: ص ۳۲۴).

کمال مطلوب جامعه براساس حقیقت انسانی و فطرت مخموره، در گرو پیشرفت پایدار جامعه می‌باشد که یک بخش از این پیشرفت پایدار به سیاست خارجی برمی‌گردد. پژوهش حاضر درصدد است تا الزامات سیاست خارجی را در پیشرفت پایدار براساس فطرت مخموره انسانی در سیاست خارجی که بر عزت، حکمت و مصلحت استوار است، از دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین کرده و بازتعریف نماید. بر این اساس، سوال اصلی پژوهش این است که: «الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پیشرفت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟». همچنین پژوهش بر این فرضیه استوار است که: «الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پیشرفت پایدار براساس حقیقت انسانی در اندیشه مقام معظم رهبری، بازتنظیم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و مطالبات ایشان از دستگاه سیاست خارجی و عدم عدول از آن است».

۳- مفاهیم پژوهش

۳،۱. الزامات

الزامات در حقیقت تبدیل نیاز ذینفعان به یک قابلیت کاربردی برای دستیابی به اهداف است. در واقع الزامات شروطی هستند که برای رفع نیاز الزامی می‌باشند. بنابراین، نیاز سطحی بالاتری دارد و هدف و چرایی انجام کار است. به طور مثال، در سیاست خارجی، ما یک سری اهداف و منافع ملی در سطح منطقه و جهان داریم و این اهداف نیاز به الزاماتی دارد که باید به وسیله آنها منافع و اهداف خودمان را به دست بیاوریم. پژوهش حاضر بیشتر الزامات را به معنی شاخص و اصول در نظر گرفته است. نظریه پردازان علم سیاست بر این باورند که هر نظریه یا دکترینی بر

تعدادی پیش فرض مبتنی است که همان اصول نظریه می‌باشند (ظریف و سجادیه، ۱۳۹۳).

۳،۲. پیشرفت

پیشرفت در زبان انگلیسی Progress بوده و به معنای ترقی کردن، پیش رفتن و جلو رفتن است (آریانپور کاشانی و آریانپور کاشانی، ۱۳۷۵: ج ۲، ص ۱۷۹۵). بنابراین، پیشرفت عبارت است از حرکت به جلو یا حرکت به جهت معینی. مفهوم آن در مقابل بازگشت و تأخر است؛ مثلاً می‌گویند ملت پیشرفت کرده است. پیشرفت صنعت، آموزش، بیماری و لشکر از این قبیل است. در اصطلاح به معنای تغییر از بدتر به بهتر است، که در نتیجه تلاش و کوشش انسان بدست می‌آید؛ حرکت به پیش یا در جهت مطلوب نیز معنا می‌شود. در کل می‌توان گفت، پیشرفت جلوه‌گر شدن آثار عقل و خرد، علم و معرفت اخلاق، اقتصاد و تکنولوژی در جامعه است (آقابخشی و افشار، ۱۳۷۹: ص ۴۷۱). بنابراین، رویکرد به باورهای اخلاقی و فرهنگی در روند توسعه اقتصادی و اجتماعی را پیشرفت می‌گویند.

۳،۳. پیشرفت پایدار

مفهوم پیشرفت برای روشن کردن نقش فعال، بالقوه و خلاق ارزش‌های اجتماعی - فرهنگی در مفاهیم رشد و توسعه مطرح می‌شود. پس در تعریف از پیشرفت، نیازهای مادی و معنوی انسان در رسیدن به توسعه پایدار با هم در نظر گرفته می‌شوند. توسعه‌ای که افزون‌بر افزایش تولیدات اقتصادی، انباشت سرمایه، ملاحظات زیست محیطی و منابع طبیعی بین نسلی، تغییر ساختار اجتماعی، سیاسی و نهادی، قرین بودن آن را با مقوله کرامت انسانی نیز مورد توجه و تأکید قرار می‌دهد. بنابراین، به این نکته اساسی باید توجه داشت که سخن از پیشرفت بدون تلاش جدی برای یافتن ارزش‌های عمیق و قابل تحقق انسانی، گفته‌ای فریبنده و بی‌محتوا است. پیشرفت پایدار در واقع به واسطه تأثیرات منفی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی ناشی از رویکردهای یک‌جانبه توسعه اقتصادی بعد از انقلاب صنعتی و تغییر

نگرش انسان به مفهوم رشد و پیشرفت پدید آمده است. این مفهوم تلاش دارد با نگاهی جدید به توسعه، اشتباهات گذشته را تکرار نکند و توسعه‌ای متوازن و همه‌جانبه را تعریف کند. بنابراین، می‌توان پیشرفت پایدار را اینگونه تعریف کرد: «توسعه‌ای که ضمن تلاش برای برقراری ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی در جامعه، نسل کنونی را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده، به تأمین نیازهای خود برآورده می‌کند» (ر.ک: جهانی‌پور و توحیدی، ۱۴۰۰).

۴- سیاست خارجی

سیاست خارجی به معنی دنبال کردن منافع کشور در سطوح بین‌المللی و در رابطه با جوامع، دولت‌ها و کشورهای دیگر است. سیاست خارجی، راهنمای موضع‌گیری در جهان است. همچنین مجموعه‌ای از اهداف بین‌المللی و راه‌های رسیدن به آن‌ها را شامل می‌شود. سیاست خارجی کشورهای مختلف، با هم متفاوت است. سیاست خارجی یک کشور نیز در طی زمان، می‌تواند تغییر کند. بنابراین، سیاست خارجی به آن جهاتی اطلاق می‌گردد که یک دولت در روابط خارجی برمی‌گزیند و در آن از خود تحرک نشان می‌دهد. با این تفسیر، سیاست خارجی دربردارنده شیوه نگرش دولت نسبت به جامعه بین‌المللی است (محمدی، ۱۳۶۶).

۵- سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قانون اساسی اصلی‌ترین سند و منبع سیاسی رسمی در هر نظام سیاسی به‌شمار می‌رود. جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و به عنوان بزرگ‌ترین منبع و سند رسمی اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌توان اصول زیر را در ارتباط با سیاست خارجی استخراج کرد:^۱ نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و نفی هرگونه سلطه‌گری و

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

سلطه‌پذیری، تنظیم سیاست خارجی کشور براساس معیارهای اسلام، طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب، ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی و وحدت جهان اسلام، جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان جهان، عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر، نفی و اجتناب از پیمان‌هایی که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی، اقتصادی، فرهنگی و ارتش گردد، روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب، حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان و خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر. این اصول سیاست خارجی قانون اساسی است که بیشتر جهان شمول بوده و مقام معظم رهبری در راستای وظایف خود می‌تواند سیاست خارجی را بازتنظیم نماید (ر.ک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل یکصد و پنجاه و دوم).

۶- سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

سه اصل عزت، حکمت و مصلحت به عنوان اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران همواره مورد تأکید مقام معظم رهبری و سایر مقامات بالادستی تصمیم‌گیر سیاست خارجی جمهوری اسلامی بوده است. به طوری که در فرمایشات مقام معظم رهبری همواره «عزت» به معنای نفی و پرهیز از دیپلماسی التماسی، «حکمت» به مفهوم تعاملات و فعالیت‌های خردمندانه و محاسبه شده و «مصلحت» به معنای انعطاف برای دور زدن موانع سخت و ادامه دادن مسیر است (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۲/۳۰).

۷- الزامات سیاست خارجی توسعه پایدار

سیاست خارجی خوب و دستگاه دیپلماسی کارآمد، رکنی اساسی در اندیشه مقام معظم رهبری برای اداره موفق کشور بوده و باید الزاماتی در سیاست خارجی رعایت شود که کارآمدی لازم را در پی داشته باشد. این الزامات می‌تواند «توانایی تبیین اقناع‌کننده منطق رویکردهای کشور در مسائل مختلف»، «حضور اثرگذار و جهت‌بخش در پدیده‌های سیاسی - اقتصادی»، «قدرت

تشخیص لایه‌های پنهان در تصمیمات و اقدامات منطقه‌ای و جهانی، «رفع و کاهش سیاست‌ها و تصمیمات تهدیدآمیز علیه ایران»، «تقویت دولت‌ها و مجموعه‌های متحد و همراه با ایران و توسعه عمق راهبردی کشور» و «تضعیف کانون‌های خطرآفرین» باشد (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۲/۳۰). الزامات فوق را مقام معظم رهبری در جمع مسئولان وزارت خارجه بیان فرمودند. این الزامات، نشانه سیاست خارجی موفق است و عدم وجود این ضوابط در نظریه سیاست خارجی و یا در کارکرد و عملیات دیپلماسی، منجر به ناکارآمدی سیاست خارجی در همه عرصه‌ها خواهد شد.

۷.۱. توانایی تبیین اقناع‌کننده منطق رویکردهای کشور در مسائل

حضور جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر در بسیاری از مناطق غرب آسیا، منجر به از بین رفتن گروه‌های تروریستی و همچنین تثبیت مرزهای بین‌المللی کشورها در غرب آسیا شده است. هرچند حضور ایران در این مناطق کم هزینه نبوده است، ولی گاهی جوانان در مورد علل حضور ایران در غرب آسیا و کمک به کشورهای غرب آسیا سوالاتی را مطرح می‌کنند، اینجاست که وزارت خارجه باید در راستای چرایی حضور ایران در این مناطق، یک گفتمان و پاسخ اقناع‌کننده برای مردم جامعه خود ارائه دهد. شهید سلیمانی از جمله شخصیت‌هایی بود، که توانمندی لازم برای اقناع جوانان جامعه در مورد چرایی حضور ایران در غرب آسیا را داشت؛ زیرا وی با حُسن خلقی که داشت، روابط سازنده‌ای با مقامات مختلف دولت‌های منطقه ایجاد کرده بود، که این امر باعث شد جبهه واحد و مستحکمی بر علیه نیروهای تروریستی در منطقه شکل بگیرد. سردار سلیمانی به‌عنوان چهره اصلی جنگ سخت در صحنه‌های نبرد، تلاش مجدانه‌ای به

فعالیت‌های نرم، از خود نشان می‌داد. فعالیت‌هایی که می‌تواند به‌عنوان مکملی در کنار قدرت سخت مورد استفاده قرار گرفته و دست دستگاه خارجی و به خصوص دیپلمات‌ها را برای اتخاذ راهبردهای عزت‌مندانه، حکیمانه و مصلحت‌اندیشانه، بازتر کند. در واقع مقام معظم رهبری معتقدند دستگاه سیاست خارجی باید مانند شهید سلیمانی عملکرد اقناعی را در میان ملت‌ها و دولتمردان غرب آسیا و مردم داخل ایران مورد بحث قرار دهد، و منفعل و ایستا نباشد.

۷،۲. حضور اثرگذار و جهت‌بخش در پدیده‌های سیاسی - اقتصادی

یکی از اهداف سیاست خارجی، تأمین منافع ملی است. بر این اساس، مقام معظم رهبری دیپلماسی در سیاست خارجی را محل تعامل با سایر کشورها برای تأمین منافع ملی می‌داند که با اتکاء بر قدرت ملی می‌تواند در صحنه‌های مختلف نظام بین‌الملل، منافع جامعه ایرانی را تأمین کند. به همین دلیل مقام معظم رهبری معتقدند: «در سیاست خارجی باید با شناخت صحیح سرمایه‌ها و قدرت کشور، از آنها بیشترین استفاده برای تأمین منافع کشور و ملت انجام گیرد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴/۱۲/۲۳). در واقع سیاست خارجی همواره حالتی پویا و سیال دارد. بدین ترتیب در سیاست خارجی فعال، توقف‌ناپذیری باید عنصر کلیدی باشد. دستگاه دیپلماسی باید بتواند منافع ملی را تأمین کند، ارتباطات سیاسی و اقتصادی، جلب سرمایه‌گذاری خارجی، سرمایه‌گذاری و ارائه فن‌آوری به بعضی کشورها، ارائه نیروی کار فنی در بعضی کشورها و کشت فراسرزیمینی و یا هر فعالیتی که بتواند منافع ملی را تأمین نماید، از الزامات سیاست خارجی فعال می‌باشد. به همین دلیل باید اذعان کرد که هر جا منافع ملی اقتضاء می‌کند، باید سیاست خارجی با هدف پیگیری دیپلماسی اقتصادی و تأمین منافع ملی انجام شود. دیپلماسی اقتصادی و دیپلماسی منطقه‌ای، به معنای دیپلماسی پویا است. به این معنا که تحولات

منطقه‌ای می‌تواند اقتصاد جامعه را تحت تاثیر قرار دهد. بنابراین، باید ضمن رصد تحولات منطقه‌ای و ایجاد دیپلماسی فعال در ارتباط با پدیده‌های منطقه‌ای منافع ملی و اقتصادی جامعه را نیز با صحنه‌گردانی سیاست خارجی تأمین نمود. رویدادهای مهم سیاسی غرب آسیا، ظهور طالبان، جنگ غزه، تحولات سوریه، زیاده‌خواهی جمهوری آذربایجان و ترکیه، لجاجت کشورهای حوزه خلیج فارس و تحول بنیادین در ساختار منطقه‌ای و جهانی، نباید از دید سیاست خارجی ایران دور باشند؛ و یا احداث کریدورهای منطقه‌ای بدون حضور ایران و یا هر اقدام اقتصادی و سیاسی منطقه‌ای بدون حضور ایران، باید واکنش سریع سیاست خارجی ایران را به همراه داشته باشد. در واقع اهداف سیاست خارجی باید در راستای منافع ملی و اهداف سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران انجام شود.

۷.۳. قدرت تشخیص لایه‌های پنهان در تصمیمات منطقه‌ای و جهانی

این الزام سیاست خارجی به یک مسئله بسیار حساس و خارج از روابط آشکار دیپلماتیک اشاره دارد. تردیدی نیست که بسیاری از سیاست‌گذاری‌های جهانی، ضمن ابعاد آشکار آن، در لایه‌های پنهان قدرت اتخاذ می‌شود و آنچه آشکارا بیان می‌گردد، یا سیاست‌های اعلامی است و یا اینکه پس از اتخاذ رویکردها، نتایج تصمیمات لایه‌های پنهان است که آشکار می‌شود. از این رو تشخیص درست رویکردها، اهداف و لایه‌های پنهان در تصمیمات و اقدامات منطقه‌ای و جهانی، کشور را صاحب تدبیر درست و به موقع خواهد کرد و از غافل‌گیری و حرکت در مسیر اهداف پنهان دشمن به صورت ناخواسته ایمن می‌کند و این امکان را به دستگاه سیاست خارجی و کشور می‌دهد که از فرصت‌های به دست آمده استفاده کرده، تهدیدات را با برنامه‌ریزی به فرصت تبدیل کند، هوشمندانه و خردمندانه تعامل نماید و در مقابل پدیده‌های سیاسی و اقتصادی، غافل‌گیر نشود و دوست و دشمن را به دقت شناخته و سیاست‌های مناسب و متناسب با آنها را تنظیم نماید. اقدامات بسیار مهمی در منطقه غرب آسیا در حال شکل‌گیری است، از جمله تحرکات صهیونیست‌ها برای اشغال کامل غزه و کوچاندن مردم غزه، رویکرد ریاکارانه

ترکیه در قبال اسرائیل و قفقاز، عادی‌سازی روابط بین شیوخ منطقه با اسرائیل و از طرفی در جهان تنش‌های زیادی میان چین و آمریکا وجود دارد؛ و یا جنگ اوکراین طولانی مدت شده و عاقبت آن معلوم نیست و به نوعی نظم نوین جهانی در قرن حاضر در حال شکل‌گیری است. با این اوصاف باید ما قدرت تشخیص تصمیمات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را داشته باشیم و پشت‌پرده این تصمیمات و چرایی آنها را درک کنیم، تا بر اساس آن، منافع ملی جامعه ایرانی را تأمین نماییم. در واقع تلاش برای حفظ منافع ملی هر کشوری اساس و پایه سیاست خارجی کشورها است. بدین ترتیب تأکید مقام معظم رهبری بر موضوع تشخیص لایه‌های پنهان در تصمیمات و اقدامات منطقه‌ای و جهانی، نشان می‌دهد که ایشان یک مطالبه جدی از دستگاه سیاست خارجی و به خصوص دیپلمات‌ها دارند که به جای گزارشگر بودن و مانند یک خبرنگار عمل کردن، پژوهشگر باشند و با فهم صحیح، مطالب را به درستی به مرکز منتقل کنند، و از طرفی دیپلمات‌ها باید اتفاقات و رویدادهایی که در محل خدمت‌شان رخ می‌دهد را به صورت کاملاً دقیق و با جزئیات بیان کنند، منشاء و علل وقوع رویدادها را بررسی نمایند، و دست‌های پشت‌پرده را حتی الامکان شناسایی نموده و اهداف آن را نیز بیان نمایند و شاید در جریانات غرب آسیا اگر دستگاه سیاست خارجی بهتر عمل می‌کرد، خیلی از رویدادهای تلخ و حضور داعش در نزدیکی مرزهای ایران، رخ نمی‌داد، و به نوعی غافل‌گیر نمی‌شدیم. در واقع دوری از سطحی‌نگری، از ضروریات کار یک دیپلمات است. مقام معظم رهبری در یکی از سخنرانی‌های خود بیان کردند که برخی دیپلمات‌ها مرتب گزارش‌هایی سطحی می‌نویسند و گزارش‌های آنها به تهران، فاقد جزئیات و فهم دقیق مسأله است. اطلاع‌رسانی امر مطلوبی است، اما کُنه مطلب باید فهمیده شود و این مسأله مهم‌تری است (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۲/۳۰). بنابراین، دیپلماتی که به عنوان نماینده ایران در سایر کشورها منصوب می‌شود، باید حرفه‌ای و بسیار مسلط بر مسائل بین‌المللی باشد. تا ضمن بررسی دقیق اتفاقات و رویدادهای کشورهای مختلف، بتواند تحلیل درستی از آنان ارائه دهد و براساس آن برنامه‌ای اتخاذ کند که منافع ملی ایران تأمین

شود.

۷،۴. رفع و کاهش سیاست‌ها و تصمیمات تهدیدآمیز علیه ایران

براساس مفاد قانون اساسی و راهبردهای کلی نظام در سیاست خارجی، اصول اساسی حاکم بر روابط خارجی ایران، نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری است، لذا در این راستا، برای جلوگیری از امکان تسلط بیگانگان بر کشور و همچنین در راستای اصل ۱۵۳ قانون اساسی، دستگاه دیپلماسی کشور وظیفه دارد سیاست‌ها و تصمیمات تهدیدآمیز علیه کشور را دفع نماید (ر.ک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران). در واقع شناخت و مقابله هوشمند و پیش‌دستانه در این امر، کشور را از پرداخت هزینه‌های سنگین فارغ کرده و امکان مناسبی برای پیشبرد برنامه‌های کشور فراهم می‌نماید. بنابراین، شناسایی به موقع و برنامه‌ریزی دقیق برای خنثی کردن تهدیدات، از وظایف مهم دیگری است که برای نمایندگان کشور در عرصه بین‌الملل تبیین شده است. دستگاه سیاست خارجی باید تهدیدات علیه کشور را شناسایی و رصد کرده و در جهت رفع و کاهش آن عمل کند؛ زیرا دستگاه سیاست خارجی با توجه به دنبال کردن منافع ملی، نزد دولت‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. در حال حاضر کشورهای منطقه و جهان تلاش می‌کنند به هر طریقی جایگاه خود را به عنوان بازیگر مهم و تأثیرگذار در شرایط نظم نوین جهانی مطرح کنند و این موضوع مهم نیز نیازمند نقشه راه از قبل طراحی شده است که به اصطلاح چارچوب سیاست خارجی هر دولتی را نشان می‌دهد. جوزف نای^۱ از متفکران و بنیان‌گذاران نظریه نئولیبرالیسم در روابط بین‌الملل معتقد است، موفقیت در این جهان که در حال دگرگون شدن است، به فهمی عمیق از ماهیت قدرت، نقش قدرت نرم و اجرای توازنی آن در سیاست خارجی بستگی دارد. از نظر وی، قدرت هوشمند، قدرت نرم و سخت نیست؛ بلکه هر دوی آنها است (ر.ک: نای،

^۱ Joseph Samuel Nye Jr

۱۳۸۷). بدین ترتیب دستگاه سیاست خارجی باید توانایی ارائه قدرت هوشمند را داشته باشد، یعنی در فضای جدید جهانی و عصر تصویرسازی و با توجه به امکانات جدید به وجود آمده و چالش‌ها و تهدیدهای پیش‌رو، بتواند تصویری با هیبت و هیمنه و جذاب از کشور ایران ارائه دهد، تا با استفاده از آن در رفتارهای کنشگران مورد نظر در این فضا تغییراتی مطلوب در راستای منافع ملی ایجاد کند، به گونه‌ای که زمینه را برای تعامل سازنده و پویا فراهم آورد، تا خطرات احتمالی و سیاست‌های تهدیدآمیز علیه جمهوری اسلامی ایران به حداقل برسد.

۷،۵. تقویت روابط بین دولت‌ها و مجموعه‌های متحد و همسو

بهره‌گیری از ارتباطات خارجی، به عنوان یکی از اولویت‌های توسعه پایدار است؛ زیرا دشمن قصد داشت با منزوی کردن ایران اسلامی، زمینه عقب‌ماندگی آن را در سطح نظام بین‌الملل محقق کند، که موفق نشد و با شکست سیاست دشمن برای منزوی کردن جمهوری اسلامی ایران، ایران باید خود را مهیای گسترش ارتباطات سیاسی و اقتصادی و فنی و علمی با کشورهای مختلف دنیا از جمله آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین کند؛ تا ضمن ارتقای روابط با مناطق ذکر شده و صادرات کالاهای غیرنفتی خود به این مناطق، نیازها و احتیاجات خود را نیز برآورده نماید. مقام معظم رهبری بر این باورند که «ارتباط خارجی که فقط ارتباط با آمریکا و چهار کشور اروپایی نیست، در دنیا دویست و خرده‌ای کشور هستند، اینها هر کدام یک ظرفیتی‌اند، از این ارتباطات خارجی می‌شود استفاده کرد» (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۰۱/۱۵).

کلام مقام رهبری ناظر بر توسعه همکاری اقتصادی با تمامی کشورهایی است که تمایل به همکاری‌های سازنده دارند، یعنی اینکه الگوی رفتار مبتنی بر مبادله باشد. هرگاه اقتصاد و سیاست خارجی کشوری مبتنی بر مبادله باشد، زمینه برای بازی برد-برد و سود متقابل به وجود خواهد آمد. به نظر می‌رسد، رویکرد کنونی جمهوری اسلامی ایران این است که حوزه مبادلات کشور را با واحدهای آسیایی که نگاهشان در رابطه با جمهوری اسلامی همکاری‌جویانه و مسئولانه‌تر است، به گونه‌ای ارتقاء پیدا کند که هرکدام از این کشورها بتوانند بخشی از نیاز متقابل

دیگری را تأمین کند؛ یک رویکرد منطقه‌گرایی جدید که بتواند سطح روابط را با اقتصاد جهانی نیز گسترش دهد. با توجه به اینکه منطقه‌گرایی به کنش ارتباطی کشورها در حوزه جغرافیایی خود محدود نمی‌شود، می‌تواند به رشد اقتصاد جهانی و رشد مبادلات با اقتصاد جهانی و نهادهای بین‌المللی بیانجامد. از طرفی ایران با کشورهای آمریکای لاتین روابط تاریخی و طولانی مدت دارد. تقویت روابط با کشورهای آمریکای لاتین می‌تواند باعث کاهش تأثیرات فشارهای غربی‌ها بر اقتصاد جمهوری اسلامی ایران شود؛ زیرا کشورهای آمریکای لاتین عموماً رویکرد انتقادی نسبت به سیاست‌های مداخله‌گرایانه آمریکا دارند و این موضوع زمینه را برای شکل‌گیری منافع مشترک و همکاری‌های متقابل به وجود می‌آورد؛ یعنی زمانی که کشورها دارای منافع مشترک یا دارای تهدیدات مشترک باشند؛ تلاش می‌کنند تا موقعیت خود را از طریق همکاری‌های متقابل با یکدیگر ارتقاء دهند. در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران، کشوری با اثربخشی جهانی بوده و دارای طرفداران زیاد در میان ملت‌ها و دولت‌های آزاده و مستعد در جهان است که تبیین حمایت و تقویت جایگاه و نقش آنها، یکی از وظایف مهم دستگاه سیاست خارجی است که باید با بهره‌گیری از همه ظرفیت‌ها به آن اهتمام ورزد، تا ضمن تقویت آنها به عنوان دوستان بین‌المللی، انگیزه همراهی با ایران اسلامی را هم بسترسازی و تقویت کند و بدین ترتیب زمینه اشتراک منافع و توسعه منابع بین طرفین فراهم شود.

۷,۶. تضعیف کانون‌های خطرآفرین

کشور جمهوری اسلامی ایران با ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود، در مقابل منافع نظام سلطه و جامعه استکبار در جهان حرکت می‌کند، و دارای پیامی نو و تحول‌ساز در عرصه جهانی است. پس همواره دشمنان درصدد ایجاد و تقویت کانون‌های خطرآفرین برای کشور ایران هستند. شناخت دقیق آنها و حرکت مستمر در جهت تضعیف آنها، یک رویکرد اساسی است، چراکه اگر این کانون‌ها مجال پیدا کنند، طبیعتاً برای ایران هزینه‌هایی را به بار خواهند آورد. لذا، وزارت امور خارجه باید با برنامه‌ریزی فعال و مشارکت دیگر دستگاه‌های مسئول و بهره‌گیری هوشمندانه

از دیپلماسی دفاعی، در همراهی با ستاد کل نیروهای مسلح، اقدام به تضعیف کانون‌های خطرآفرین کند. از این رو، یکی از کانون‌هایی که می‌تواند اصولاً برای جمهوری اسلامی ایران خطرآفرین باشد، گروهک‌های تروریستی است. تمرکز کشورهای غرب روی این گروهک‌ها و تلاش برای به خطر انداختن امنیت جمهوری اسلامی ایران، نشان می‌دهد که برای از بین بردن آن باید سیاست خارجی فعالی داشته باشیم. همچنین باید «دیپلماسی مقاومت فعال» را در پیش گرفت؛ زیرا تنوع مرزهای زمینی و دریایی جمهوری اسلامی ایران و طولانی بودن مرزهای شرقی و غربی و حضور آمریکا و ساخت پایگاه‌های مدرن در کشورهای همسایه و کمک‌های مادی و غیرمادی به گروهک‌های تروریستی و تجزیه‌طلب‌ها باعث ایجاد کانون‌های خطرآفرین شرارت و ترور علیه موجودیت جمهوری اسلامی شده است. از این رو در اولین اقدام برای تضعیف کانون‌های خطرآفرین علیه جمهوری اسلامی، باید به فکر برقراری روابط دوستانه و صمیمی با همسایگان و بازیگران منطقه‌ای بود که دارای قالب‌های ادراکی، فرهنگی و ساختاری نسبتاً مشترکی با ایران هستند، و یا شکل‌بندی اقتصادی و سیاسی آنها با ایران می‌تواند در وضعیت مکمل قرار بگیرد. در این صورت خطر تروریست‌ها در مناطق مرزی به حداقل می‌رسد و یکی از بزرگ‌ترین کانون‌های خطرآفرین از بین می‌رود. در مرحله بعدی باید با ایجاد مزیت‌های برتر اقتصادی، به خصوص ترانزیت کالا و ارتباطات، حمل و نقل و ایجاد کریدورهای بین‌المللی، زمینه تعامل اقتصادی همسایگان و بسیاری از کشورها با ایران را فراهم نمود؛ زیرا مسائل اقتصادی در عصر موجود ماهیتی درهم‌تنیده دارد، یعنی اقتصاد اروپا از آمریکا و آسیا جدایی‌ناپذیر است، در این صورت کانون‌های خطر منطقه‌ای از بین می‌رود. در مرحله بعد باید توان رصد اطلاعاتی ایران چند برابر شده و به همان اندازه قدرت نظامی و لجستیکی ایران افزایش یابد، که در این صورت نیز کانون‌های خطر نیز ضعیف‌تر خواهد شد. از دیگر راه‌های تضعیف کانون‌های خطرآفرین برای جمهوری اسلامی ایران، عضویت ایران در پیمان‌های منطقه‌ای مانند آکو و شانگهای و جهانی مانند بریکس است؛ زیرا وقتی با قدرت‌های مهم

منطقه‌ای و جهانی تعامل سیاسی و اقتصادی داشته باشیم، کمتر کانون‌های خطر علیه ایران دسیسه‌چینی می‌کنند. به همین دلیل است که مقام معظم رهبری بر بحث همسایگی در قالب پیمان اکو تاکید دارد (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۲/۱/۱۵)، که از سال‌های قبل وجود داشته و مسئولان تلاش می‌کنند تا سطح روابط بین اعضای پیمان اکو را ارتقاء دهند و همکاری‌های مؤثری را در فضای سیاسی - امنیتی شکل دهند. در واقع همکاری کشورهای همسایه ایران در قالب پیمان‌های منطقه‌ای باعث تضعیف کانون‌های خطرآفرین علیه جمهوری اسلامی ایران می‌شود و این موضوع بسیار کلیدی در ارتباط با پیشرفت اقتصاد ایران است، یعنی موضوع اقتصادی با عرصه امنیتی و سیاست خارجی پیوند دارد و به هر میزان که همکاری ایران در عرصه امنیتی و سیاسی با کشورهای همسایه و همسو در جهان در قالب پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی بیشتر باشد، کانون‌های خطرآفرین علیه ایران کمتر خواهد شد و به تبع آن سرمایه‌گذاری خارجی با ریسک کم در کشور ایران بیشتر خواهد شد، و این موضوع به شکوفایی اقتصادی ایران منجر می‌شود. بنابراین، سیاست خارجی مؤثرتر، سازنده‌تر و همکاری‌جویانه‌تری با کشورهای همسایه در منطقه و کشورهای همسو در جهان در قالب پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی باعث کاهش کانون‌های خطرآفرین علیه جمهوری اسلامی ایران می‌شود.

۸- نتیجه‌گیری

مقام معظم رهبری در راستای وظایف محوله قانون اساسی (اصل ۱۱۰) برای بازتنظیم سیاست‌های کلی نظام در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه، بازتعریفی از سه اصل «عزت»، «حکمت» و «مصلحت» در مقوله سیاست خارجی که شاکله سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می‌دهد، ارائه نمودند، که «عزت»، نفی «دیپلماسی التماسی چه در کلام و چه در محتوا» و پرهیز از چشم دوختن به حرف و تصمیم مقامات کشورهای دیگر است. همچنین در ارتباط با مفهوم «حکمت»، آن را رفتار و گفتار «خردمندانه، اندیشیده شده و محاسبه شده» تعریف کردند، به طوری که هر حرکتی در سیاست خارجی باید عقلانی و فکر شده باشد و

تصمیمات و اقدامات دفاعی و بدون حساب، در مقاطعی به کشور ضربه زده است. ایشان درباره مفهوم «مصلحت» آن را داشتن انعطاف در موارد لازم برای دور زدن موانع سخت و صخره‌ای و ادامه دادن مسیر برای رسیدن به هدف معرفی کردند. مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان دستگاه سیاست خارجی شش ضابطه را برای سیاست خارجی موفق و کارآمد بیان نمودند که عبارتند از: «توانایی تبیین اقناع‌کننده منطق رویکردهای کشور در مسائل مختلف»، «حضور اثرگذار و جهت‌بخش در پدیده‌ها، حوادث و جریان‌های مختلف سیاسی-اقتصادی جهان»، «رفع کاهش سیاست‌ها و تصمیمات تهدیدآمیز علیه ایران»، «تضعیف کانون‌های خطرآفرین»، «تقویت دولت‌ها و مجموعه‌های متحد و همراه با ایران و توسعه عمق راهبردی کشور» و «قدرت تشخیص لایه‌های پنهان در تصمیمات و اقدامات منطقه‌ای و جهانی». در واقع این شش ضابطه به عنوان الزامات سیاست خارجی برای پیشرفت پایدار در جمهوری اسلامی ایران هستند که اگر مسئولان سیاست خارجی توجه ویژه‌ای به این الزامات داشته باشند، قطعاً منافع ملی ایران در منطقه و جهان تأمین شده و کشور ایران جایگاه مهم و ویژه‌ای در شکل‌گیری نظم نوین جهانی خواهد داشت. البته این الزامات سیاست خارجی از راه به‌کارگیری نیروی انسانی باکیفیت و باایمان و عمیقاً باورمند به مبانی فکری و سیاسی انقلاب و جمهوری اسلامی محقق خواهد شد؛ زیرا در صورت حضور عناصر کارآمد و قابل اعتماد در دستگاه سیاست خارجی که توانایی مقابله با انحرافات فکری و تبلیغاتی بیگانگان داشته باشند و با انگیزه کافی و اراده‌ای قوی، تحرکات دشمن را دقیق شناسایی بکنند و اغوا نشوند، مطمئناً منافع ملی ایران در سطح منطقه و نظام بین‌الملل تأمین می‌شود. البته جذب نیروهای جوان و متخصص برای امور سیاست خارجی و دیپلماسی، در کنار مراقبت از انگیزه، ایمان و اراده نیروها، از وظایف مهم دستگاه وزارت امور خارجه است. نوع رفتار دیپلمات‌ها و سفرای ایران در خارج از کشور به عنوان نمایندگان مردم، نشان‌دهنده هویت و ماهیت ملت ایران است. بنابراین، دیپلمات ایرانی باید نماد ایمان، عشق به ایران عزیز، غیرت، عزم و اراده و تحرک و پرکاری باشد. در این صورت است که منافع ملی

ایران در سطح جهان تأمین خواهد شد. بدین ترتیب الزامات سیاست خارجی در پیشرفت پایدار در کنار عناصر کارآمد، مبتکر، پرتحرک، بالایمان و معتمد کارگشا و مفید، تأمین شدنی است.

منابع

- آقابخشی، علی؛ افشاری، مینو (۱۳۷۹). فرهنگ علوم سیاسی. تهران: نشر چاپار.
- آریانپور کاشانی، عباس؛ آریانپور کاشانی، منوچهر (۱۳۷۵). فرهنگ دانشگاهی انگلیسی به فارسی. تهران: امیرکبیر، چاپ شانزدهم، ج ۲.
- خمینی، سید روح الله (۱۳۸۸). شرح حدیث جنود عقل و جهل. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- جهانی‌پور، محمدرضا؛ توحیدی، احمدرضا (۱۴۰۰). جایگاه توسعه پایدار در حقوق بین‌الملل با تاکید بر رویه دولت. *مطالعات حقوق عمومی*، ۵۱ (۲).
- <https://doi.org/10.22059/jplsq.2019.273161.1899>
- نای، جوزف (۱۳۸۷). رهبری و قدرت هوشمند. ترجمه محمدرضا گلشن پژوه و الهام شوشترزاده. تهران: ابرار معاصر.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- ظریف، محمدجواد؛ سجادی، سید مهدی (۱۳۹۳). صورت‌بندی گفتمان مصلحت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. *دانش سیاسی*، شماره ۲۰.
- محمدی، منوچهر (۱۳۶۶). *اصول سیاست خارجی*. تهران: امیرکبیر.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲ / ۰۲ / ۳۰). دیدار مسئولان وزارت امور خارجه و سفیران جمهوری اسلامی ایران با رهبر انقلاب. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=52860>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲ / ۰۱ / ۱۵). دیدار رضانی مسئولان نظام با رهبر انقلاب. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=52384>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴ / ۱۲ / ۲۳). دیدار وزیر امور خارجه و رؤسای نمایندگی‌های ایران با رهبر انقلاب. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1367>